

У цяперашні час самая маладая капліца была асвечана ў 2011 г. на могілках вёскі Гавуці. Такім чынам, традыцыі ўзвядзення капліц у Смагонскім р-не маюць свой пачэсны працяг, што сведчыць пра непарыўнасць традыцый.

#### ЛІТАРАТУРА

1. Абламскі, В. Я. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь / склад. В. Я. Абламскі, І. М. Чарняўскі, Ю. А. Барысюк. – Мінск : БЕЛТА, 2009. – 684 с.
2. Габрусь, Т. В. Мураваная сакральная архітэктура XVI–XVIII стст. / Т. В. Габрусь // Архітэктура Беларусі: Нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце. Т. 2. – Мінск, 2006. – С. 137–391.
3. Сергачев, С. А. Народное зодчество Беларуси / С. А. Сергачев // Техническое нормирование, стандартизация и сертификация в строительстве. – 2011. – № 6. – С. 93–101.

### УМОВЫ ФАРМІРАВАННЯ ГАНДЛЁВЫХ КАМУНІКАЦЫЙ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў КАНЦЫ I – ПАЧАТКУ II ТЫС. Н. Э.

### CONDITIONS FOR THE FORMATION OF TRADE COMMUNICATIONS ON THE TERRITORY OF BELARUS IN THE LATE 1 – EARLY 2 MILLENNIUM AD

**М. А. Плавінскі<sup>1</sup>, В. М. Сідаровіч<sup>2</sup>**

**M. Plavinski<sup>1</sup>, V. Sidarovich<sup>2</sup>**

<sup>1</sup>Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, МДЭІ імя А. Д. Сахарава БДУ,

г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

<sup>2</sup>Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, гістарычны факультэт,

г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

plavinsky\_arc@mail.ru

<sup>1</sup>Belarusian State University, ISEI BSU, Minsk, Republic of Belarus

<sup>2</sup>Belarusian State University, faculty of history, Minsk, Republic of Belarus

Праца прысвечана вывучэнню асноўных фактараў фарміравання гандлёвых камунікацый канца I – пачатку II тыс. н. э. на тэрыторыі Беларусі. Сярод найбольш істотных прычын, што ўплывалі на працэс фарміравання гандлёвых камунікацый, былі прыродныя, а таксама сацыяльныя і дэмаграфічныя ўмовы.

The work is devoted to the study of the main factors of the trade communications formation of the end of the 1 – the beginning of the 2 millennium AD on the territory of Belarus. Among the most important factors that influenced the formation of trade communications there were natural ones, as well as social and demographic conditions, which are considered in the text.

**Ключавыя словы:** тэрыторыя Беларусі, гандлёвыя камунікацыі, прыродныя ўмовы, сацыяльныя і дэмаграфічныя ўмовы

**Keywords:** the territory of Belarus, trade communications, natural conditions, social and demographic conditions

У вывучэнні працэсаў фарміравання гандлёвых камунікацый і цэнтраў гандлю на пэўнай тэрыторыі важную ролю адыгрывае асэнсаванне шэрагу істотных фактараў, сярод якіх у якасці ключавых можна вылучыць: 1) прыродныя ўмовы; 2) сацыяльныя і дэмаграфічныя ўмовы.

**Прыродныя ўмовы фарміравання гандлёвых камунікацый.** Жыццядзейнасць кожнага чалавечага калектыву вельмі цесна звязаная і ў значнай ступені прадвызначана прыроднымі ўмовамі, у якіх дадзены калектыв існуе і функцыюе. Гэта, натуральна, тычыцца і гандлёвай дзейнасці, бо менавіта прыроднае асяроддзе прадвызначае ўмовы і асаблівасці фармування гандлёвых камунікацый, шчыльнасць сеткі і магчымую інтэнсіўнасць іх выкарыстання. У сваю чаргу, наяўныя прыродныя рэсурсы вызначаюць магчымыя прадукты для экспарту і тавары, якія неабходна было імпартаваць.

Галоўнымі фактарамі фарміравання сістэмы гандлёвых шляхоў, што прайшлі праз тэрыторыю Беларусі ў канцы I тыс. н. э., былі шчыльная рачная сетка, наяўнасць абсяжных лясных масіваў, а таксама асаблівасці сістэмы пасяленчай структуры, якая сфарміравалася ў працэсе славянскага рассялення ў рэгіёне. Менавіта гэтыя прыродна-дэмаграфічныя характарыстыкі прадвызначалі асаблівасці фарміравання сістэмы гандлёвых камунікацый. На разгледзе кожнага з іх варта спыніцца больш падрабозна.

Размяшчэнне тэрыторыі Беларусі на водападзеле Балтыйскага і Чорнага мораў натуральным чынам ператварала гэты рэгіён у своеасаблівы вузел водных шляхоў, з якога можна было рухацца ў самых розных кірунках. Важнае значэнне меў і характар саміх рэк – адсутнасць парогаў, вадаспадаў, быстрын, а галоўнае, вялікая гушчыня рачной сеткі (44 км на 100 кв.км плошчы).

На водападзелах, дзе максімальна збліжаліся вярхоўі рэк, што выкарыстоўваліся ў якасці гандлёвых артэрыяў, існавалі волакі – сухапутныя ўчасткі, па якіх рачныя судны перацягваліся з вярхоўяў адной ракі да вярхоўяў іншай. На тэрыторыі сучаснай Беларусі цалкам ці часткова размяшчаюцца чатыры групы водападзелаў: Дняпра і Заходняй Дзвіны; Заходняй Дзвіны, Ловаці і Вялікай; Дняпра і Нёмана; Дняпра і Буга. Гэта прадвызначыла наяўнасць шматлікіх волакаў, без якіх было немагчымым існаванне гандлёвых шляхоў. Варта адзначыць, што волак мог паспяхова функцыянаваць толькі ў выпадку наяўнасці дастатковай колькасці мясцовага насельніцтва, якое забяспечвала яго «працу». Прычым, насельніцтва гэтае павінна было быць шматлікім, прынамсі, у параўнанні з іншымі рэгіёнамі.

Сухапутныя гандлёвыя шляхі ў канцы I тыс. н. э. былі менш зручнымі, чым водныя, найперш з прычыны таго, што імі было цяжка карыстацца ў вясновы і восеньскі перыяды. З цягам часу, у працэсе павелічэння колькасці насельніцтва, вырубкі лясоў, пашырэння сельскагаспадарчых плошчаў і развіццём сістэмы гарадскіх паселішчаў, развівалася і сетка сухапутных дарог.

**Сацыяльныя і дэмаграфічныя ўмовы фарміравання гандлёвых камунікацый і цэнтраў гандлю.** Прыродныя ўмовы, як было паказана, адыгрывалі выключна важную ролю ў фарміраванні гандлёвых камунікацый. Але, відавочна, што галоўнымі фактарамі скаладання і функцыянавання гандлёвых шляхоў і цэнтраў гандлю з'яўляюцца ўзровень сацыяльнай арганізацыі грамадства і дэмаграфічны патэнцыял той ці іншай тэрыторыі. Менавіта гэтыя фактары прадвызначалі аб'ём гандлёвых аперацый, ступень і асаблівасці развіцця спажывецкага рынку.

Апошнія стагоддзі I тыс. н. э. сталі яшчэ і часам станаўлення першых дзяржаўных утварэнняў на тэрыторыі Усходняй Еўропы. Гэты працэс быў непарыўна звязаны з актыўным развіццём гаспадаркі, маёмаснай дыферэнцыяцыі насельніцтва, зараджэннем і ўзвышэннем княжацкай улады і ролі дружыны ў грамадстве. Фарміраванне сацыяльнай эліты ў выглядзе інстытута княжацкай улады і дружыны паступова вяло да акумулявання ў яе руках значных багаццяў. У сваю чаргу, гэтае багацце магло быць выкарыстана з мэтай набыцця імпертных прадметаў, якія ў традыцыйным грамадстве выконваюць функцыю ўвасаблення сацыяльнага прэстыжу. Аднак, сацыяльная эліта імкнулася знайсці шляхі для рэалізацыі свайго багацця з мэтай набыцця прэстыжу, а менавіта, атрымання імпертных вырабаў. А іх атрыманне магло адбыцца толькі ў выніку гандлёвых аперацый. Гэтак, у сваю чаргу, садзейнічала фарміраванне транскантынентальных гандлёвых камунікацый, якое адбывалася ў гэты час. Выхадцы са Скандынавіі, якія былі «рухавіком» міжнароднага гандлю ва Усходняй Еўропе, актыўна ўключыліся ў фарміраванне мясцовых эліт, а таксама першых дзяржаўных цэнтраў і адыгралі ў гэтым працэсе выключна важную ролю.

Першым дзяржаўным утварэннем, якое аформілася на тэрыторыі сучаснай Беларусі, стала Полацкае княства. Яно ўзнікла ў сярэднім цячэнні Заходняй Дзвіны. У X–XI стст. тэрыторыя Полацкай зямлі ахоплівала ўсю паўночную і значную частку цэнтральнай Беларусі. Менавіта праз паўночную Беларусь праходзіць галоўны водападзел еўрапейскіх рэк, што прадвызначыла ўключэнне гэтай тэрыторыі ў сістэму транс'еўрапейскага гандлю. Другім дзяржаўным аб'яднаннем стала Тураўскае княства, якое сфарміравалася на поўдні краіны, у басейне Прыпяці. У станаўленні Тураўскага дзяржаўнага цэнтра, гэтаксама, як і ў выпадку з Полацкам, значную ролю адыграла яго сувязь са значнай воднай гандлёвай артэрыяй, якой была Прыпяць. Па ёй праходзіў гандлёвы шлях, які атрымаў у навуковай літаратуры назву Прыпяцка-Бугскага. Гэты шлях звязваў Падняпроўе з Мазовіяй, Малапольчай і іншымі рэгіёнамі Цэнтральна-Усходняй Еўропы. Акрамя таго, праз левыя прытокі Прыпяці можна было патрапіць у басейн Нёмана.

Варта адзначыць, што ў X ст. менавіта гарады становяцца ключавымі цэнтрамі гандлю: транскантынентальнага і мясцовага. Усходнеславянскі горад сумяшчаў у сабе шматлікія функцыі, сярод якіх, у першую чаргу, неабходна адзначыць функцыю ўмацаванага цэнтра, адміністрацыйнага цэнтра, месца, дзе развіваліся рамёствы і, натуральна, гандлёвага цэнтра. У горадзе размяшчалася рэзідэнцыя князя з яго дружынай, якія атрымлівалі даніну ад падудаднага насельніцтва і былі асноўнымі спажывцамі імпертных вырабаў. Гэта натуральным чынам рабіла горад цэнтрам абмену мясцовых прадуктаў на тавары, якія паступалі з аддаленых краёў па транскантынентальных гандлёвых шляхах. Наяўнасць умацаванняў рабіла горад зручным месцам для бяспечнага назапашвання і захоўвання тавараў, а таксама магчымым пунктам для адпачынку гандляроў і папаўнення іх запасаў. Той факт, што горад з'яўляўся адміністрацыйным цэнтрам пэўнай акругі і месцам канцэнтрацыі рамеснікаў, пераўтварала яго ў найважнейшы пункт рэгіянальнага гандлю, куды сцякалася сельскае насельніцтва з мэтай вымяняць ці набыць неабходныя ў побыце рамесныя вырабы, а ў выключных выпадках і імпертныя тавары.